

צילום: AFP/Getty Images

קטע מתוך הדו"ח

כל שאבד:

הרס התרבות של עזה

פורסם ב-18 בספטמבר 2025. לדו"ח המלא באנגלית: [pen.org/report/all-that-is-lost](https://www.humanrights.org/en/report/all-that-is-lost)

כל שאבד: הרס התרבות של עזה

מבוא

שרידותה של התרבות הפלסטינית ברצועת עזה נתונה כעת לאיום קיומי, כאשר יוצרים ועובדי תרבות נהרגים או נאלצים לגלות בעוד ומורשת תרבותית מושמדת בתקיפות צבאיות ישראליות. נופה התרבותי של הרצועה הפך לתל חורבות, נמחה כמעט כליל, לצד אוניברסיטאות, בתי ספר, בתי חולים, בתי מגורים ותשתיות בסיסיות. מחיקה זו, מעשי ידיה של ממשלת ישראל והצבא הישראלי, היא מתקפה על כבודם האנושי של הפלסטינים, זהותם וחופש הביטוי שלהם ואובדן קשה למורשת התרבותית האנושית המשותפת לכולנו.

עבור העם הפלסטיני, הסובל מזה עשורים מעקירה, כיבוש, דיכוי ומלחמה, התרבות ממלאת תפקיד חיוני בשימור הזהות, ההיסטוריה והסיפורים האישיים ומאפשרת לתת לכל אלה ביטוי. מאז 2005, שליטתה של ישראל במרחב היבשתי, הימי והאווירי של הרצועה החריבה את חיי היומיום והפכה את הרצועה למה שרבים מתארים כ"כלא פתוח".¹ משטר היתרים מחמיר הגביל קשות את תנועת האנשים והסחורות, לרבות ספרים ויצירות אמנות, אל הרצועה וממנה.² ובכל זאת, הביטוי התרבותי בעזה הוסיף להתקיים, בנחישות, כנגד כל הסיכויים ועל אף דיכוי מתמשך כתוצאה מכיבוש, מצור צבאי, שלטון מקומי כושל וחסימים עמוקים.

המחיר האנושי שגובה המתקפה המתמשכת של ישראל על הרצועה מאז התקיפה בהובלת חמאס בדרומה ב-7 באוקטובר 2023 הוא עצום: נכון ל-10 בספטמבר 2025 קרוב ל-65,000 פלסטינים – גברים, נשים וטף – נהרגו, ולמעלה מ-163,000 נפצעו.³ נכון למועד כתיבת דו"ח זה, האו"ם אישר כי סירובה של ממשלת ישראל לאפשר הכנסת סיוע לרצועה והשימוש שהיא עושה בהרעבה כנשק מלחמה הובילה לרעב המוני (Famine) כאשר קרוב לחצי מיליון תושבים מצויים בתנאים של "רעב קטסטרופלי".⁴

ארגוני זכויות אדם קבעו כי ממשלת ישראל והצבא הישראלי מבצעים פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות ברצועת עזה, לרבות העברה בכפייה וגירוש המוני, הרס מכוון של בתים והרג אזרחים.⁵ ארגוני זכויות אדם פלסטיניים, ישראלים ובין-לאומיים⁶ כמו גם גופים של האו"ם⁷ הגיעו אף לכלל מסקנה, בהתבסס על עבודת בירור עובדות, כי מדיניות ישראל והפעולות בהן היא נוקטת בעזה עומדות ברף המשפטי לצורך קביעה כי מתקיים ג'נוסייד וכך גם שורה של חוקרי ג'נוסייד ומשפט בין-לאומי.⁸ קביעה זו אף נבחנת כעת גם על ידי בית הדין הבין-לאומי לצדק.⁹ יש לבצע חקירה מלאה, לרבות באמצעות חוקרים עצמאיים, של ההפרות של המשפט הבין-לאומי שבוצעו על ידי ממשלת ישראל וצבאה ולהביא את האחראים לדין.

המלחמה הנחיתה מכה קטסטרופלית על חיי התרבות והמורשת התרבותית של עזה וכמה מן האתרים התרבותיים והדתיים החשובים ביותר בשטחה הושמדו.¹⁰ המתקפה הישראלית גרמה להרס מלא או חלקי של כל האוניברסיטאות והמכללות בעזה. כך גם 11 ספריות, לרבות הספרייה הציבורית של עזה, בה הוחזקו 10,000 ספרים בערבית, אנגלית וצרפתית, שהוחרבה כליל. לפחות שמונה הוצאות לאור ובתי דפוס נהרסו, לצד חנויות ספרים, בהן גם חנות הספרים "סמיר מנסור" ובה שלוש קומות ומלאי של אלפי ספרים, שניזוקה קשות בתקיפה אווירית ב-10 באוקטובר 2023. בין אתרי התרבות הנוספים שנפגעו נמנים מסגד עומארי הגדול מהמאה השביעית, שבספרייתו פריטים מן המאה ה-13, חמאם א-סמרה ההיסטורי, פסיפסים ביזנטיים בני 1,500 שנה, ומוזיאון התרבות א-קרארה.

ארגון PEN America קבע כי נראה כי ההתקפות הישראליות, כמתועד בדו"ח זה, כוונו אל תשתיות אזרחיות – לרבות אתרי מורשת תרבותית – או היו חסרות הבחנה. תקיפות אלה, בין אם נעשו במכוון ובין אם ברשלנות, מפרות את החוק הבין-לאומי שנועד להגן על נכסי תרבות בזמן מלחמה (ובפרט את אמנת האג משנת 1954 להגנת נכסי תרבות בשעת סכסוך מזוין), כמו גם חוקים אחרים במשפט ההומניטרי ובמשפט זכויות האדם, ומהוות פשעי מלחמה. על פי המשפט הבין-לאומי, כאשר פשעי מלחמה, כגון תקיפה מכוונת של אזרחים, שימוש בהרעבה כשיטת לחימה, גרימת נזק נרחב לרכוש ללא הצדקה צבאית, וגרימה מכוונת לסבל כבד, מבוצעים כחלק ממתקפה נרחבת או שיטתית נגד אוכלוסייה אזרחית וננקטים תוך מודעות לתקיפה, כפי שקורה ברצועה, הם עולים לכדי פשעים נגד האנושות.¹¹

ביחס להרס תרבותי, מדיניות בית הדין הפלילי הבין-לאומי בנוגע למורשת תרבותית קובעת כי פשעים הפוגעים במורשת תרבותית או המכוונים כלפיה "עשויים כשלעצמם להוות פשעים נגד האנושות" או לשמש ראיה לפשעים כאלה, ובפרט בהינתן ש"פשעים נגד נכסי תרבות שבוצעו במהלך תקיפה עשויים להצביע על כך שהאוכלוסייה האזרחית הייתה היעד המרכזי לתקיפה, וזאת בהינתן החשיבות הקולקטיבית של מורשת תרבותית עבור קהילות אזרחיות".¹² אף שהרס של מורשת תרבותית אינו נמנה על עבירות היסוד הנדרשות להוכחה לביצוע רצח עם הרי שהרס כזה שימש במקרים מסוימים כראיה לקיומה של כוונה ג'נוסידיית.¹³

ארגון PEN America קורא לממשלת ישראל להפסיק לאלתר את התקיפות נגד המורשת התרבותית הפלסטינית ולמלא את החובה החלה עליה לפי המשפט הבין-לאומי להגן על נכסי תרבות. הארגון קורא גם לחקירת ההרס התרבותי הנרחב ברצועת עזה כפשעי מלחמה, פשעים נגד האנושות וראיה לכוונה ג'נוסידיית. קביעתנו מסתמכת לא רק על בחינת מקרים פרטניים, אלא גם על הדפוס הכולל של ההרס, היקפו והשפעתו המצטברת, ובכלל זה גם נזק למורשת תרבותית.

ללא שם, מאת שריף סרחאן

ציורו של שריף סרחאן משנת 2021, ללא שם, אקריל על בד, (40*40 ס"מ), היה בין רבות מעבודותיו של האמן שנהרסו כאשר בניין שבאביכ נפגע בנובמבר 2023 ובהמשך נהרס לחלוטין באפריל 2024 בתקיפות אוויריות ישראליות. סרחאן העריך כי כ-1,000 יצירות אמנות הושמדו בתקיפה באפריל 2024. בניין שבאביכ, ששכן בסמוך לבית החולים א-שיפאא, היה מרכז בעל שם לאמנות חזותית והיו בו למעלה מ-20,000 יצירות.¹⁴ (באדיבות שריף סרחאן).

הדו"ח שלפניכם בוחן את השפעת המלחמה על 36 מוסדות ואתרים תרבותיים, היסטוריים, דתיים וחינוכיים, כמו גם שלושה מקרים של שריפת ספרים מכוונת ושני מקרים נוספים בהם דווח על ביזה של פריטים ארכיאולוגיים. על פי דו"ח מקיף להערכת נזקים, 226 אתרי מורשת ומבנים היסטוריים בעזה ניזוקו. מאמצי שימור דחופים לבדם צפויים לעלות כ-2.3 מיליון אירו (כ-36.4 מיליון דולר).¹⁵ אותו דו"ח מפרסם 2025 העריך כי שלב זה יארך בין 12 ל-18 חודשים, בעוד שהשיקום המלא צפוי לעלות כ-261 מיליון אירו (כ-304 מיליון דולר) ולהימשך עד שמונה שנים.¹⁶ לאחר שישה חודשים נוספים של לחימה, סביר להניח שמדובר בהערכות חסר משמעותיות.

בתגובה לבקשת ארגון PEN America למידע בנוגע לפגיעה באתרי המורשת התרבותית, המוסדות והאוניברסיטאות הספציפיים בהם עוסק דו"ח זה, ציין הצבא הישראלי את "ההיטמעות חסרת התקדים של ארגון חמאס בתשתיות האזרחיות" ואמר כי "אינו שואף לגרום נזק מופרז לתשתיות אזרחיות ותוקף אך ורק מתוך צורך צבאי."¹⁷ בתגובת הצבא לא נמסר מידע כלשהו לגבי המקרים הפרטניים של הרס תרבותי המובאים בדו"ח.

השימוש שעושה ארגון חמאס בתשתיות אזרחיות לצרכים צבאיים, לרבות בניית מאות קילומטרים של מנהרות, המסכן אזרחים ותשתיות תרבות ברצועה, מתועד היטב ומהווה פשעי מלחמה.¹⁸ המתקפה הישראלית הנוכחית על עזה החלה כתגובה למתקפה משולבת בהובלת חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים נוספים ב-7 באוקטובר 2023 בדרום ישראל שכללה הרג וחטיפת אזרחים, והביאה למותם של למעלה מ-1,100 אזרחים וחיילים ולחטיפתם של 251 בני ערובה, לרבות ביישובים ובפסטיבל מוסיקה באוויר הפתוח.¹⁹ ארגוני זכויות אדם קבעו כי ההרג, היחס האכזרי והבלתי-אנושי, חטיפת בני הערובה, האלימות המינית ועבירות נוספות – שרבות מהן תועדו על-ידי מבצעה עצמם – שביצעו חמאס וארגונים פלסטיניים חמושים מהווים פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות.²⁰ יש לחקור את ההפרות של הדין הבין-לאומי שביצע חמאס באופן מלא ועצמאי ולהביא את האחראים לדין.

העובדה שחמאס ביצע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות אינה פוטרת את ישראל מהחובות החלות עליה מתוקף הדין הבין-לאומי ואינה מצדיקה פגיעה מופקרת, חסרת הבחנה או מכוונת באזרחים ובתשתיות אזרחיות, לרבות תקיפות המכוונות כלפי מורשת תרבותית, מוסדות תרבות ואוניברסיטאות או פוגעות בהם. גם אם כלל המנהרות שבנה חמאס נחשבות למטרות צבאיות ולפיכך ליעדים לגיטימיים לתקיפה, חלה על ממשלת ישראל חובה להבחין בין לבין אובייקטים אזרחיים שמעל הקרקע, ובכלל זה מוסדות תרבות וחינוך. על פי המשפט הבין-לאומי, על ממשלת ישראל להציג הצדקה ברורה לתקיפה של מטרה צבאית ידועה בכל מקרה ומקרה ועליה לוודא כי אינה גורמת נזק בלתי-מידתי לאוכלוסייה האזרחית.

הפסקת האש האחרונה ברצועת עזה החלה ב-19 בינואר 2025, וכללה הסכמה שישראל תאפשר הכנסת סיוע הומניטרי כמו גם שחרור הדרגתי של בני ערובה מעזה בתמורה לשחרור אסירים פלסטיניים המוחזקים בישראל ובגדה המערבית. ב-2 במרץ 2025, ממשלת ישראל שבה לחסום כל כניסה של סיוע הומניטרי לעזה, לרבות מזון, תחליפי חלב לתינוקות, דלק ותרופות, וב-10 במרץ ניתקה את אספקת החשמל לרצועה.²¹ ב-18 במרץ חידש הצבא הישראלי את ההפצצות ברצועה וסיים בכך את הפסקת האש הזמנית.²²

במאי הוקמה הקרן ההומניטרית לעזה (GHF), גוף הנתמך על ידי ישראל וארה"ב, במטרה לספק סיוע הומניטרי תוך עקיפת מערכת אספקת הסיוע של האו"ם. באוגוסט 2025, 41 מומחים לזכויות האדם מטעם האו"ם קראו לפרק את הקרן ולאפשר לגופי או"ם וארגוני סיוע בעלי ניסיון לחלק סיוע בעזה.²³ המומחים ציינו כי 1,400 אזרחים נהרגו ולמעלה מ-4,000 נפצעו בעת שניסו להשיג מזון. לפחות 859 נהרגו בסמוך למתקני החלוקה של הקרן.

ב-4 בפברואר 2025, נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ הציע שארה"ב תשתלט על רצועת עזה ותבצע העברה כפויה של האוכלוסייה האזרחית.²⁴ ב-5 במאי 2025, ממשלת ישראל אישרה תוכנית להשתלטות על העיר עזה ובכך סימנה את

כוונתה להחריף את הלחימה ולהעמיק את שליטתה של ישראל ברצועה.²⁵ שר הביטחון ישראל כץ הודיע ב־13 ביולי כי ישראל מתכננת להעביר 600,000 פלסטינים לדרום הרצועה ובהמשך את אוכלוסיית הרצועה כולה.²⁶ תוכנית זו זכתה לגינוי נרחב בהיותה העברה בכפייה של אוכלוסייה המהווה פשע על פי המשפט הבינ־לאומי.²⁷

הצעות אלה משקפות זלזול עמוק במורשת התרבותית של עזה ומחזקות נרטיב מסוכן לפיו רצועת עזה היא חסרת תרבות, חסרת היסטוריה, ואין בה דבר ראוי לשימור. מחיקה זו של זהותה של עזה אינה רק פגיעה חריפה במיוחד בזכויות האדם של הפלסטינים, לרבות זכויות תרבותיות והזכות להגדרה עצמית, אלא מהווה גם הכחשה של תרומתה התרבותית וההיסטורית של עזה - ושל הפלסטינים - לעולם, תרומה שנמשכה ותימשך גם בצל הכיבוש, הסגר, הדיכוי והמלחמה.

הצעתו של הנשיא טראמפ וההתקפות המתמשכות של ממשלת ישראל בעזה צריכות לדרבן את הקהילה הבינ־לאומית להתגייס לפעולה ולהציב בדחיפות דרישה להפסקת אש וסיום המלחמה, שחרור בני הערובה והאסירים הפוליטיים וכן העברה מיידית ודחופה של הסיוע ההומניטרי הדרוש לפלסטינים. על ממשלת ארה"ב ומדינות אחרות להשעות לאלתר כל משלוח של נשק התקפי לישראל עד שהממשל האמריקאי ידע בוודאות שלא יעשה בו שימוש לביצוע פשעי מלחמה או הפרות חמורות של זכויות האדם.

על הקהילה הבינ־לאומית, בשיתוף משמעותי של פלסטינים ובהובלתם, להציב בראש סדר העדיפויות גיבוש ומימון של תוכנית מקיפה לעתיד הרצועה שתכלול, בעדיפות גבוהה, את שיקום וחידוש נכסי המורשת התרבותית שלה. בשלב הראשון, תוכנית זו חייבת לשים קץ לסגר ולכיבוש הישראלי ברצועת עזה, להבטיח את זכויות האדם של הפלסטינים, וליצור תנאים המאפשרים לפלסטינים לשקם את הרצועה - ובכלל זאת את מוסדותיה ונכסיה התרבותיים.

על ממשלת ישראל ועל הקהילה הבינ־לאומית לחקור באופן מלא את כל החשדות לפשעי מלחמה ולהפרות של המשפט הבינ־לאומי בכל הנוגע להרס המורשת התרבותית של עזה והאוניברסיטאות שבה, ולהביא את האחראים לדין. על חמאס לשתף פעולה באופן מלא עם חקירות עצמאיות בנוגע לפשעי מלחמה והפרות זכויות האדם, הן אלה שבוצעו על ידי הארגון עצמו והן אלה שבוצעו על ידי הצבא הישראלי.

כל קורבנות ההפרות החמורות של זכויות האדם זכאים לקבל פיצויים, ויש להבטיח כי כל תוכנית פיצויים תביא בחשבון את ההרס התרבותי ותכלול צעדים לתיקונו. הדבר כולל הקצאת משאבים וידע כדי לזרז את שיקום אתרי התרבות, מתן תמיכה ישירה לעובדי תרבות פלסטינים, לארגונים הפועלים לשיקום, ולגופים המסייעים לעובדי תרבות בעזה; וכן סיוע בהשבת חפצי תרבות שנבזזו או הועברו ממקומם.

יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לתפקידם של סופרים, אמנים ואנשי מקצוע בתחום התרבות, לצד כלל האזרחים, בשמירה על רציפות מורשתה התרבותית של רצועת עזה. הם מסייעים להבטחת הישרדותה של אותה מורשת, ובנוסף לכך ביכולתם למלא תפקיד חיוני ותומך בשיקום ארוך טווח של קהילות שנהרסו במלחמה. שמירה על שלומם של אנשים אלה והבטחת המשך פעילותם היצירתית הכרחיות לביסוס החוסן התרבותי של עזה, וכהמשך לכך, גם למאבק הכולל לזכויות האדם של הפלסטינים.

בטווח הארוך, על נציגי הקהילה הבינ־לאומית לאמץ גישה רב־ממדית בנוגע להגנה על אנשים המייצרים תרבות פלסטינית, מתעדים אותה ומשמרים אותה ולתמיכה בהם. עליהם להעניק תמיכה כלכלית ממוקדת בפרנסתם של עובדי תרבות, סופרים ואמנים פלסטיניים שנפגעו מהסכסוך אשר תבטיח את מילוי צרכיהם הבסיסיים ותאפשר להם להמשיך בעבודתם. עליהם לסייע לשיבתם של יוצרי תרבות לעזה באמצעות תוכניות סיוע, לרבות תמיכה כלכלית והשתתפות ביוזמות שיקום ותרבות.

יש להעניק לעובדי תרבות שנעקרו מעזה מלגות ומענקים למחקר וללימודים, לאפשר להם להשתתף בתוכניות חילופים אקדמיים, ולהעניק להם סיוע בהשגת אשרות ודיוור, וכן מענקי מחייה ותמיכה פסיכוסוציאלית.

שיקום מוסדות החינוך בעזה ומערכת החינוך שלה חייב להיות בראש סדר העדיפויות של הקהילה הבינלאומית, ויש לטפל בו באופן מיידי ודחוף. בתקופת שיקום האוניברסיטאות יש לאפשר לסטודנטים מעזה ולתושבים שנעקרו ממנה ללמוד באוניברסיטאות בגדה המערבית ולהעניק להם אשרות ללימודים בחו"ל. על תהליך השיקום לכלול גם שחזור וחינוך של אוספי ספריות, לרבות ספריות של בתי ספר ואוניברסיטאות.

מבלי כל המאמצים הללו לא ניתן יהיה להתחיל לסלול את הדרך לשיקום ולצדק אמיתי שיאפשר לפלסטינים בעזה לבנות מחדש לא רק את בתיהם ואת בתי הספר שלהם, אלא גם את החברה עצמה.

במבט רחב יותר, ארגון PEN America קורא לקהילה הבינלאומית להכיר בחשיבות השמירה על מורשת תרבותית בעת סכסוך, ולהתחייב מחדש לעשות זאת. מורשת תרבותית מבטאת את הזהות וההיסטוריה של קהילות, והחרבתה בעת עימות מזוין – כפי שממחיש המקרה של עזה – עלול להסב פגיעה עמוקה ומתמשכת לאותן קהילות. חובה על ממשלות לחזק את ההגנות המשפטיות, לאכוף אחריות ולספק משאבים חיוניים להגנה על תרבות בעת סכסוכים מזוינים ולשיקומה עם סיומם.

מורשת תרבותית מבטאת את הזהות וההיסטוריה של קהילות, והחרבתה בעת עימות מזוין – כפי שממחיש המקרה של עזה – עלול להסב פגיעה עמוקה ומתמשכת לאותן קהילות.

המלצות

לכל הצדדים לסכסוך

- להגיע להסכמה על הפסקת אש מיידית וסיום המלחמה.
- לחדול לאלתר מתקיפות חסרות הבחנה ומתקיפות המכוונות נגד אזרחים, לרבות סופרים, אמנים ועובדי תרבות, כמו גם נגד רכוש אזרחי, וזאת בהתאם לדין ההומניטרי הבינלאומי ולמשפט זכויות האדם הבינלאומי, לרבות ההגנה הנדרשת על נכסי תרבות כמתחייב מאמנת האג משנת 1954.
- להבטיח את זכותם של פלסטינים עקורים, כולל סופרים, אמנים ועובדי תרבות, לשוב לרצועת עזה.

לממשלת ישראל

- להתיר לאלתר כניסת סיוע הומניטרי לעזה.
- לחדול לאלתר מפגיעה מכוונת בתשתיות תרבותיות ובאתרי מורשת, ולפעול בהתאם לחובות הבין-לאומיות להגן על אתרים אלה ועל מוסדות תרבות.
- לחדול לאלתר מפגיעה מכוונת בעיתונאים פלסטינים ולוודא כי הם יכולים לדווח משטח הרצועה בבטחה.
- לאפשר כניסה של חוקרים ולהבטיח מעבר חופשי של חומרים ומימון לרצועת עזה לצורך שיפוץ ושיקום של אתרי תרבות, אוניברסיטאות ובתי ספר, וכן לצורך יצירה תרבותית ואמנותית.
- לאפשר לסטודנטים פלסטינים מעזה הנמצאים ברצועה או נעקרו ממנה גישה לאוניברסיטאות בגדה לצורך המשך לימודיהם.
- לשתף פעולה עם חקירות בין-לאומיות ולחקור את כל החשדות להפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי ולפשעי מלחמה הקשורים למורשת תרבותית, מוסדות תרבות ואוניברסיטאות, ולהביא את האחראים לדין.
- לאפשר גישה חופשית לעיתונאים לדווח מתוך שטח הרצועה.
- לשחרר פלסטינים שנעצרו באורח שרירותי בגין מימוש חופש הביטוי, ולהבטיח כי עצירים פלסטינים זוכים ליחס העולה בקנה אחד עם הדין הבינלאומי, להליך הוגן ולסטנדרטים בין-לאומיים של משפט הוגן.

לחמאס ולארגונים חמושים פלסטיניים אחרים

- לשחרר לאלתר את כל בני הערובה שהם אזרחים, לרבות אלה שאינם עוד בין החיים. כל עוד מוחזקים בני ערובה ואסירי מלחמה, יש להבטיח שהם זוכים ליחס ההולם את הדין הבינלאומי.

- לחדול מן הנוהג של סיכון אזרחים ומורשת תרבותית על-ידי מיקום אובייקטים צבאיים באזורים מאוכלסים או בסמוך להם, לרבות אתרים תרבותיים, דתיים וחינוכיים; ולנקוט אמצעי זהירות להגנה על אזרחים ואובייקטים אזרחיים מהשלכותיהן של התקפות, בהתאם לדין הבין-לאומי.
- לשותף פעולה עם חקירות בין-לאומיות ולחקור את כל החשדות להפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבין-לאומי ולפשעי מלחמה הקשורים למורשת תרבותית, מוסדות תרבות ואוניברסיטאות, ולהביא את האחראים לדין.
- לכבד את הזכות לחופש הביטוי ואת הזכויות התרבותיות בעזה, להגן עליהן ולקדם אותן.

למשלת ארה"ב

- להשעות לאלתר כל משלוח של נשק התקפי לישראל עד שתדע בוודאות שלא יעשה בו שימוש לביצוע פשעי מלחמה או הפרות חמורות של זכויות האדם. החוק האמריקאי אוסר על ממשלת ארה"ב להעניק סיוע צבאי לגופים שביצעו הפרות חמורות של זכויות האדם.²⁸
- להימנע מכל פעולה שתפר את זכויות האדם של פלסטינים, לרבות נטילת "בעלות" על רצועת עזה או כל צעד אחר שיגרום להעברה בכפייה של פלסטינים או לשלילת זכויות האדם שלהם, לרבות זכויותיהם התרבותיות; ולהימנע מכל פעולה התומכת בניסיונות דומים מצד ממשלת ישראל.
- לבטל את כל הסנקציות שהוטלו על עובדי בית הדין הפלילי הבין-לאומי ולאשר בפומבי כי ממשלת ארה"ב תומכת במנגנוני אחריותיות במשפט הבין-לאומי. על ארה"ב להימנע מכל פעילות שפוגעת בעצמאותו של בית הדין הבין-לאומי הפלילי או מכשילה את החקירות שהוא מבצע לגבי פשעים בין-לאומיים חמורים.
- להקצות מימון ייעודי לשיקום, שימור והרחבה של תשתיות תרבות וחינוך בעזה. תמיכה מטעם ארה"ב צריכה לתעדף יוזמות בהובלת מוסדות ואנשי תרבות פלסטיניים מקומיים. יש להבטיח כי מאמצי השיקום יכבדו זכויות תרבותיות בהתאם לדין ההומניטרי ולמשפט זכויות האדם הבין-לאומי ויגנו עליהן.

לבית הדין הפלילי הבין-לאומי

- לשקול לבחון במסגרת החקירה המתנהלת גם השמדת מוסדות תרבות ודת ושימוש באתרים תרבותיים לצרכים צבאיים, לרבות הערכה האם הרס כזה מהווה פשע מלחמה מסוג השמדת רכוש בזדון או כל פשע זוועה אחר או שיש בו להעיד על ביצוע פשע שכזה.

למשלות זרות, תורמים והאו"ם

- להשעות לאלתר כל משלוח של נשק התקפי לישראל. לפעול בהתאם להוראות החוק הבין-לאומי, חוקי המדינה ו/או המדיניות הנוגעים לחובות בתחום זכויות האדם ולוודא כי לא קיים סיכון משמעותי שנשק ישמש לביצוע הפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבין-לאומי ושל זכויות האדם, לרבות השמדת תרבות.
- לפרסם הצהרות בדבר חשיבות ההגנה על אתרי מורשת תרבותית ברצועת עזה ולפעול להקמת מנגנונים להגנה על מורשת תרבותית מוחשית ובלתי־מוחשית מפני הרס עתידי. הדבר כולל קידום הכללת הוראות להגנה על מורשת תרבותית בהסכמי הפסקת אש ובמאמצי בניית שלום.
- להעניק מענקי סיוע חירום לסופרים, אמנים ועובדי תרבות שנעקרו, איבדו את בתיהם ועבודתם, נפצעו או התמודדו עם קשיים נוספים בעקבות הסכסוך, כדי שיוכלו לדאוג לצרכיהם הבסיסיים ולהמשיך בעבודתם.

כל שאבד: הרס התרבות של עזה

- לספק את האמצעים וההזדמנויות שיאפשרו ליוצרי תרבות לשוב לרצועת עזה, לרבות באמצעות תוכניות "אמנים חוזרים", תמיכה כלכלית, השתתפות ביוזמות שיקום ובתוכניות תרבותיות וחברתיות אחרות. על תמיכה זו לתעדף יוזמות בהובלת מוסדות ואנשי תרבות פלסטיניים מקומיים. יש להבטיח כי מאמצי השיקום יכבדו זכויות תרבותיות בהתאם לדין ההומניטרי הבין-לאומי ולמשפט זכויות האדם הבין-לאומי ויגנו עליהן.
- להעניק תמיכה במחקר, מלגות ותוכניות חילופי סגל עבור עובדי תרבות ואקדמאים שנפגעו מהמלחמה. על תוכניות אלה לכלול סיוע בהגשת בקשות אשרה רלוונטיות ובעמידה בדרישותיהן, דיור זמני, קצבאות מחייה, הזדמנויות מחקר, יצירת קשר עם סופרים ואמנים נוספים, השתתפות באירועים ספרותיים, ותמיכה פסיכוסוציאלית.
- להעניק תמיכה ישירה לארגוני תרבות פלסטיניים ולארגונים הפועלים לסיוע לעובדי תרבות וליצירה בעזה.
- במהלך התקופה שלאחר סיום המלחמה:
 - להקצות במהירות משאבים וידע שיאפשרו שיקום מזורז של אתרי תרבות בידי פלסטינים בעזה. הדבר יסייע לשיקום החיים והזהות הפלסטיניים ויהווה אמצעי לחיזוק החוסן האנושי והקהילתי.
 - להקצות מיידית תקציבים לתמיכה בסופרים, אמנים ועובדי תרבות המבקשים לשוב לרצועה.
 - לתמוך במאמצים להשיב חפצי תרבות ויצירות שנבזזו, נגנבו או הועברו ממקומם כתוצאה מהסכסוך, תוך דגש על החזרתם לעזה ולקהילות המקור שלהן.
 - לתמוך בשיקום מערכת החינוך בעזה, שהושמדה ברובה.
 - לתמוך בשחזור וחינוך של אוספי ספריות, לרבות ספריות בתי ספר ואוניברסיטאות, שניזוקו או הושמדו.
 - לספק תמיכה וידע לצורך פיתוח מערכת חינוך מעברית להשלמת פערי למידה במהלך שיקום התשתית הפיזית של מוסדות ההשכלה.
 - לתמוך, במהלך שיקום תשתית החינוך, במרחבי אמנות ותרבות שיספקו גם תמיכה חינוכית ומרחבים להתמודדות עם טראומה.
 - לחזק את חוסנם של סופרים, אמנים ומגני תרבות כדי שיוכלו לשמר את המארג התרבותי של החברה הפלסטינית בעזה ואת לכידותה.
 - לתמוך ביוזמות פלסטיניות מקומיות לתיעוד אובדן תרבותי, הנצחה, ודיגיטציה בנוסף ליוזמות שיקום אחרות ולתמיכה כלכלית בשיקום פרויקטים תרבותיים.
 - להקים צוות מומחים מקצועי לתיעוד מורשת תרבותית, מוסדות תרבות ופריטי תרבות שהושמדו.
 - לייסד מרשם נזקים שנגרמו לנכסים בתקופת המלחמה לקראת פיצויים עתידיים.

- בתקופת השיקום:

- בשיתוף פעולה עם פלסטינים ברצועת עזה, לספק סיוע ייעודי לשיקום ובנייה בחדש בתחום התרבות.

- להבטיח כי ניתן מקום מרכזי למורשת התרבותית בתוכניות להחייאת הכלכלה המקומית בעזה.

לקהילה הבין-לאומית

- להכיר בחשיבות השמירה על מורשת תרבותית בשעת סכסוך, ולחדש את מחויבותה לעשות זאת. על ממשלות לחזק הגנות משפטיות, לאכוף אחריותיות ולספק משאבים להגנה על התרבות בעת סכסוכים מזוינים וכחלק מתהליכי שיקום שלאחר הסכסוך.

הערות סיום

- 1 “Gaza: Israel’s ‘Open-Air Prison’ at 15,” Human Rights Watch, June 14, 2022, [hrw.org/news/2022/06/14/gaza-israels-open-air-prison-15](https://www.hrw.org/news/2022/06/14/gaza-israels-open-air-prison-15)
- 2 Moustafa Bayoumi and Mona Chalabi, “Toys, spices, sewing machines: the items Israel banned from entering Gaza,” *The Guardian*, June 24, 2024, [theguardian.com/world/article/2024/jun/24/gaza-blockade-israel-banned-items](https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/24/gaza-blockade-israel-banned-items); Ruqaya Izzidien, “Under Israeli blockade of Gaza, books are a rare, cherished commodity,” *The Christian Science Monitor*, July 24, 2012, [csmonitor.com/World/Middle-East/2012/0724/Under-Israeli-blockade-of-Gaza-books-are-a-rare-cherished-commodity](https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2012/0724/Under-Israeli-blockade-of-Gaza-books-are-a-rare-cherished-commodity)
- 3 Reported impact snapshot | Gaza Strip (10 September 2025),” U.N. Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, September 10, 2025, ochaopt.org/content/reported-impact-snapshot-gaza-strip-10-september-2025
- 4 “Gaza: Famine ‘irrefutably’ confirmed, UN humanitarian unite in plea for aid access — OCHA, OHCHR, WFP and WHO,” United Nations Information System on the Question of Palestine, August 22, 2025, [un.org/unispal/document/ocha-ohchr-wfp-who-press-briefing-22aug25/](https://www.un.org/unispal/document/ocha-ohchr-wfp-who-press-briefing-22aug25/)
- 5 “Israel’s Crimes Against Humanity in Gaza,” Human Rights Watch, November 14, 2024, [hrw.org/news/2024/11/14/israels-crimes-against-humanity-gaza](https://www.hrw.org/news/2024/11/14/israels-crimes-against-humanity-gaza); “Israeli attacks on Gaza schools could be crimes against humanity: UN probe,” UN News, June 10, 2025, news.un.org/en/story/2025/06/1164191; Eyal Benvenisti and Chaim Gans, “Our Duty to Explain Israel’s Operation to ‘Concentrate and Move Population’ in Gaza is a Manifest War Crime,” *Just Security*, July 8, 2025, [justsecurity.org/116459/israel-gaza-gideon-chariots-humanitarian-city/](https://www.justsecurity.org/116459/israel-gaza-gideon-chariots-humanitarian-city/); “Operation Gideon’s Chariots: Forced Displacement of Gaza’s Residents,” The Association for Civil Rights in Israel, May 11, 2025, [english.acri.org.il/post/operation-gideon-s-chariots-forced-displacement-of-gaza-s-residents](https://www.english.acri.org.il/post/operation-gideon-s-chariots-forced-displacement-of-gaza-s-residents); “UN Commission finds war crimes and crimes against humanity in Israeli attacks on Gaza health facilities and treatment of detainees, hostages,” Office of the U.N. High Commissioner for Human Rights, October 10, 2024, [ohchr.org/en/press-releases/2024/10/un-commission-finds-war-crimes-and-crimes-against-humanity-israeli-attacks](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/10/un-commission-finds-war-crimes-and-crimes-against-humanity-israeli-attacks)
- 6 “How to Hide a Genocide: The Role of Evacuation Orders and Safe Zones in Israel’s Genocidal Campaign in Gaza,” Al-Haq, January 1, 2025, [alhaq.org/cached_uploads/download/2025/01/02/evacuation-orders-two-pages-view-1735842246.pdf](https://www.alhaq.org/cached_uploads/download/2025/01/02/evacuation-orders-two-pages-view-1735842246.pdf); “Israel’s Crime of

Extermination, Acts of Genocide in Gaza,” Human Rights Watch, December 19, 2024, [hrw.org/news/2024/12/19/israels-crime-extermination-acts-genocide-gaza](https://www.hrw.org/news/2024/12/19/israels-crime-extermination-acts-genocide-gaza); “‘You Feel Like You Are Subhuman’: Israel’s Genocide Against Palestinians in Gaza,” Amnesty International, 13, [amnesty.org/en/documents/mde15/8668/2024/en/](https://www.amnesty.org/en/documents/mde15/8668/2024/en/); “Our Genocide,” B’Tselem, July 28, 2025, 4, [btselem.org/publications/202507_our_genocide](https://www.btselem.org/publications/202507_our_genocide); “Destruction of Conditions of Life: A Health Analysis of the Gaza Genocide,” Physicians for Human Rights Israel, July 28, 2025, phr.org.il/wp-content/uploads/2025/07/Genocide-in-Gaza-PHRI-English.pdf

7 “Legal analysis of the conduct of Israel in Gaza pursuant to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,” Office of the U.N. High Commissioner for Human Rights, September 16, 2025, [ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session60/advance-version/a-hrc-60-crp-3.pdf](https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session60/advance-version/a-hrc-60-crp-3.pdf)

8 “IAGS Resolution on the Situation in Gaza,” International Association of Genocide Scholars, August 31, 2025, [genocidescholars.org/wp-content/uploads/2025/08/IAGS-Resolution-on-Gaza-FINAL.pdf](https://www.genocidescholars.org/wp-content/uploads/2025/08/IAGS-Resolution-on-Gaza-FINAL.pdf); Omer Bartov, “I’m a Genocide Scholar. I Know It When I See It,” *The New York Times*, July 15, 2025, [nytimes.com/2025/07/15/opinion/israel-gaza-holocaust-genocide-palestinians.html](https://www.nytimes.com/2025/07/15/opinion/israel-gaza-holocaust-genocide-palestinians.html); Stéphanie Le Bars, “Amos Goldberg: ‘What is happening in Gaza is a genocide because Gaza does not exist anymore,’” *Le Monde*, October 29, 2024, [lemonde.fr/en/opinion/article/2024/10/29/amos-goldberg-what-is-happening-in-gaza-is-a-genocide-because-gaza-does-not-exist-anymore_6730881_23.html](https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/10/29/amos-goldberg-what-is-happening-in-gaza-is-a-genocide-because-gaza-does-not-exist-anymore_6730881_23.html); Raz Segal, “A Textbook Case of Genocide,” *Jewish Currents*, October 13, 2023, [jewishcurrents.org/a-textbook-case-of-genocide](https://www.jewishcurrents.org/a-textbook-case-of-genocide); Melanie O’Brien, Ben Saul, Eyal Mayroz, Paul James, and Shannon Bosch, “Is Israel committing genocide in Gaza? We asked 5 legal and genocide experts how to interpret the violence,” *The Conversation*, August 6, 2025, theconversation.com/is-israel-committing-genocide-in-gaza-we-asked-5-legal-and-genocide-experts-how-to-interpret-the-violence-262688

9 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) (Provisional Measures)* (International Court of Justice, December 29, 2023) [icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf](https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf)

10 “Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel,” U.N. Doc. No. A/HRC/59/26, United Nations Human Rights Council, 59th Session, June 16-July 11, 2025, [un.org/unispal/document/report-of-the-independent-international-commission-of-inquiry-on-the-occupied-palestinian-territory-including-east-jerusalem-and-israel-a-hrc-59-26/](https://www.un.org/unispal/document/report-of-the-independent-international-commission-of-inquiry-on-the-occupied-palestinian-territory-including-east-jerusalem-and-israel-a-hrc-59-26/)

11 Article 7 of the Rome Statute (see Prosecutor v. Kunarac, ICTY Appeals Judgment, 2002, paras. 86–91): [icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/](https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/); Prosecutor v. Vlastimir Đorđević, Case No.

IT-05-87/1-A, Appeal Judgment, 27 January 2014, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, [icty.org/x/cases/djordjevic/acjug/en/140127.pdf](https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/acjug/en/140127.pdf)

12 Office of the Prosecutor, International Criminal Court, “Policy on Cultural Heritage,” June 2021, 24, [icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf](https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf)

13 Article 6 of the Rome Statute (see Prosecutor v. Krstić, ICTY Appeals Judgment, 2004, paras. 33–36; [icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/](https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/); Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, ICJ Judgment, 2007, para 190) [icsid.worldbank.org/sites/default/files/parties_publications/C8394/Claimants%27%20documents/CL%20-%20Exhibits/CL-0189.pdf](https://www.icsid.worldbank.org/sites/default/files/parties_publications/C8394/Claimants%27%20documents/CL%20-%20Exhibits/CL-0189.pdf); Office of the Prosecutor, International Criminal Court, “Policy on Cultural Heritage,” June 2021, 31, [icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf](https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf); *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) (Provisional Measures)* (International Court of Justice, December 29, 2023) [icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf](https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf)

14 Sarah Kuta, “Arts Center in Gaza Destroyed in Israeli Hospital Siege,” Smithsonian Magazine, April 12, 2024, [smithsonianmag.com/smart-news/arts-center-in-gaza-destroyed-180984142/](https://www.smithsonianmag.com/smart-news/arts-center-in-gaza-destroyed-180984142/)

15 “Damage and Risk Assessment of Cultural Heritage under Attack in the Gaza Strip,” Centre for Cultural Heritage Preservation (CCHP) and Endangered Archeology in the Middle East and North Africa (EAMENA) , February 5, 2025, cchp.ps/index.php/en/372-damage-and-risk-assessment-of-cultural-heritage-sites-in-the-gaza-strip

16 Sarvy Geranpayeh, “Amid desolation in Gaza, heritage experts are pushing a huge reconstruction effort,” *The Art Newspaper*, March 10, 2025, theartnewspaper.com/2025/03/10/gaza-heritage-experts-huge-reconstruction-effort

17 Israel Defense Forces (IDF) response, received via WhatsApp on December 21, 2024, on file with PEN America.

18 Patrick Kingsley, Natan Odenheimer, Aaron Boxerman, Adam Sella, and Iyad Abuheweila, “How Hamas Is Fighting in Gaza: Tunnels, Traps and Ambushes,” *The New York Times*, July 13, 2024, [nytimes.com/2024/07/13/world/middleeast/hamas-gaza-israel-fighting.html](https://www.nytimes.com/2024/07/13/world/middleeast/hamas-gaza-israel-fighting.html)

19 “I Can’t Erase all the Blood from My Mind: Palestinian Armed Groups’ October 7 Assault on Israel,” Human Rights Watch, July 17, 2024, [hrw.org/report/2024/07/17/i-cant-erase-all-blood-my-mind/palestinian-armed-groups-october-7-assault-israel](https://www.hrw.org/report/2024/07/17/i-cant-erase-all-blood-my-mind/palestinian-armed-groups-october-7-assault-israel)

- 20 “I Can’t Erase all the Blood from My Mind,” Human Rights Watch; “Israel/OPT: Amnesty International’s research into Hamas-led attacks of 7 October 2023 and treatment of hostages,” Amnesty International, December 2, 2024, [amnesty.org/en/documents/mde15/8803/2024/en/](https://www.amnesty.org/en/documents/mde15/8803/2024/en/)
- 21 Niku Jafarnia, “Israel Again Blocks Gaza Aid, Further Risking Lives,” Human Rights Watch, March 5, 2025, [hrw.org/news/2025/03/05/israel-again-blocks-gaza-aid-further-risking-lives](https://www.hrw.org/news/2025/03/05/israel-again-blocks-gaza-aid-further-risking-lives); Lauren Izso, Nadeen Ebrahim, and Abeer Salman, “Israel cuts electricity to last facility in Gaza receiving Israeli power,” CNN, March 10, 2025, <https://edition.cnn.com/2025/03/09/middleeast/israel-electricity-gaza-intl-latam/index.html>
- 22 “Entire families wiped out as Israel bombs Gaza’s residential areas,” *Al Jazeera*, March 18, 2025, [aljazeera.com/news/2025/3/18/killing-box-gaza-reacts-to-renewed-israeli-strikes](https://www.aljazeera.com/news/2025/3/18/killing-box-gaza-reacts-to-renewed-israeli-strikes)
- 23 “UN experts call for immediate dismantling of Gaza Humanitarian Foundation,” Office of the U.N. High Commissioner for Human Rights, August 5, 2025, [ohchr.org/en/press-releases/2025/08/un-experts-call-immediate-dismantling-gaza-humanitarian-foundation](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/08/un-experts-call-immediate-dismantling-gaza-humanitarian-foundation)
- 24 Michael D. Shear, Peter Baker, and Isabel Kershner, “Trump Proposes U.S. Takeover of Gaza and Says All Palestinians Should Leave,” *The New York Times*, February 4, 2025, [nytimes.com/2025/02/04/us/politics/trump-gaza-strip-netanyahu.html](https://www.nytimes.com/2025/02/04/us/politics/trump-gaza-strip-netanyahu.html)
- 25 David Gritten, “Israel security cabinet approves plan to ‘capture’ Gaza, official says,” *BBC News*, May 5, 2025, [bbc.com/news/articles/cwy04km1zkoo](https://www.bbc.com/news/articles/cwy04km1zkoo)
- 26 Sanad Verification Agency and Federica Marsi, “Israel increased Rafah demolition to prepare for Gaza forced transfer plan,” *Al Jazeera*, July 13, 2025, [aljazeera.com/features/2025/7/13/israel-increased-rafah-demolition-to-prepare-for-gaza-forced-transfer-plan](https://www.aljazeera.com/features/2025/7/13/israel-increased-rafah-demolition-to-prepare-for-gaza-forced-transfer-plan)
- 27 “Operation Gideon’s Chariots: Forced Displacement of Gaza’s Residents,” The Association for Civil Rights in Israel, May 11, 2025.
- 28 “About the Leahy Law,” U.S. Department of State, January 20, 2025, [state.gov/bureau-of-democracy-human-rights-and-labor/releases/2025/01/leahy-law-fact-sheet](https://www.state.gov/bureau-of-democracy-human-rights-and-labor/releases/2025/01/leahy-law-fact-sheet)

pen.org